

М.М. Шитюк
Миколаївська філія
Одеської юридичної національної академії,
кафедра суспільних дисциплін

ПРОВЕДЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

© Шитюк М.М., 2003

На підставі нових джерел і архівної бази пояснено проведення насильницької колективізації у сільському господарстві на території однієї з областей України — Миколаївщини.

У 1929—1933 рр. селянству Миколаївщини завдано подвійного удару — проведення розкуркулення й колективізації. Розкуркулення означало по суті і фізичне знищення або депортацію на північ і схід мільйонів селян разом з родинами. Офіційно розкуркуленню підлягали найзаможніші селяни, насправді його жертвами стали найвпливовіші й найнепокірніші, ті, хто не погоджувався з політикою партії. Щодо колективізації, мета полягала в цілковитій ліквідації приватного землеволодіння й концентрації решти селянства в контрольованих більшовиками колективних господарствах.

У радянській літературі “роком великого перелому” назвали 1929. Вперше термін уведено в однойменній статті Й. Сталіна, опублікованій в газеті “Правда” 7 листопада 1929 р., де наголошувалося, що настав великий перелом на всіх фронтах соціалістичного будівництва. Саме цього року бере відлік примусова колективізація сільського господарства, яка обернулася для десятків мільйонів селян зубожінням, репресіями та трагедією голодомору 1932—1933 рр. Миколаївщина з її родючими ґрунтами належала до основних житниць країни, але її не минула гірка чаша.

До жовтневої революції в Миколаївській області іноземним переселенцям (в основному німцям і болгарам) давали до 60 га землі, з них половина орна, переселенцям з інших територій України давали до 30 га. У місцевих мешканців, хто мав знаряддя праці, землі стільки, скільки могли обробити. У бідноти, “пролетаріату”, кількість землі була незначна. Тому не дивно, що ідея соціалістичного перетворення сільського господарства значної підтримки не знайшла і пройшла досить тривалу і значну еволюцію.

У 1917—1920 рр. виникли перші колгоспи. Це результат об’єднання селянських господарств при “активному” впливі радянської влади. Залежно від ступеня усупільнення колективні господарства поділялися на кілька типів: товариства спільного обробітку землі (ТСОЗ) — колективізувалися лише посіви, артілі — усупільнювалось майно і посіви, але залишались городи з необхідним для їх обробітку реманентом; комуни — селянські господарства, де колективізувалось усе. Незважаючи на підтримку держави, селяни неохоче йшли до колгоспів. Навіть В.І. Ленін пізніше змушений визнати, що “треба спиратися на одноосібного селянина, він такий, і в найближчий час іншим не буде, і мріяти про перехід до соціалізму та колективізації не приходиться” [1].

За допомогою масової пропаганди на Миколаївщині вдалося дещо збільшити відсоток колгоспів, проте на фоні всіх господарств їх кількість незначна. На 1 жовтня 1927 р. на Миколаївщині комун, артілей, товариств СОЗ разом 118, із загальною площею землі 37 881 га [2].

Колективні господарства об'єднували не більше одного відсотка селянських господарств, практично не давали товарної продукції і існували завдяки матеріальній підтримці з боку держави. Вони відігравали певну позитивну роль для “виживання” економічно малоспроможної селянської бідноти.

Насамперед державні фінансові дотації надходили комунам — колективним господарствам з повним усуспільненням усіх засобів виробництва, громадським характером споживання і побутового обслуговування. Склад сільськогосподарських комун наймитсько-бідняцький. У комунах знаходили притулок колишні демобілізовані червоноармійці, що не могли обзавестися власним господарством, вдови, чоловіки-одиначки.

Комуни розглядалися як перші осередки соціалізму на селі, взірцеві маяки для селянства. Незважаючи на підтримку з боку держави, справи в комунах йшли невтішно. Внаслідок пияцтва, безгосподарності, розтрат, поломок машин, занепаду трудової дисципліни, крадіжок та безмежного кредитування нерідко ставилось питання про їх закриття. Комуни часто з агітатора за колективізацію перетворювалися у агітатора проти колективізації.

Основна маса селян не поспішала вступати до колгоспів, вважаючи за краще господарювати індивідуально. Незважаючи на всіляку підтримку, особливо після XV з'їзду ВКП(б), колективізація йшла повільно.

У 1928 р., коли Сталін та інші діячі партії відкинули рішення XV з'їзду ВКП(б), в країні розгорнулася “форсована побудова” суспільства воєнного комунізму, яке генсек вважав ідеальним з погляду зміцнення режиму особистої влади.

Важким тягарем на плечі селян лягла заміна добровільного кооперування примусовою колективізацією. Селяни не бажали відмовлятися від своєї власності, віддаючи її в колгосп, але змушені були це робити під загрозою знищення власних господарств. Саме тому з усіх типів колгоспів селяни у більшості вступали до товариств спільного обробітку землі (ТСОЗ).

На час проведення суцільної колективізації (1929 р.) в Миколаївському окрузі було 7 комун, 98 артільей, яким належало 7 % усієї колективізованої землі і 520 ТСОЗів, які обробляли 90,9 % усуспільненої землі. 17 машинно-тракторних товариств обслуговували близько 60,6 % колгоспної землі. Загалом колективних господарств було 642, вони об'єднували 16488 селянських дворів, що становило 19,3 % від загальної кількості селянських господарств [3].

Справжні селяни-хлібороби рідко вступали до колгоспів, тому перші колективи в основному утворені загалом з одного бідняцтва, яке нерідко майже нічого не тямило у хліборобстві. У 1927 р. утворений ТСОЗ “Інгулка”, де члени в 1928 р. зібрали врожай, з якого на кожного працівника ТСОЗу припадало по 1,3 пуд., хоча реманентом та посівним матеріалом з боку держави забезпечені.

У “рік великого перелому” торгівлю хлібом на ринку заборонено. Обмолочений хліб просто з колгоспних токів почали вивозити на зсипні пункти та елеватори. Поставки товарної продукції державі оголошувалися для колгоспів першою заповіддю. Ціну занижено, а через інфляцію вона взагалі стала символічною.

Колгоспникам нараховували трудовні, за які вони наприкінці року мали отримувати зерно. У Новобузькому районі Миколаївського округу, одному з найбагатших на той час, один трудовдень оцінювався від 5,5 до 40—50 копійок, залежно від сільрад. Так в народі виникла приповідка: “Маю трудовнів 500, та не маю що класти в

рот”. Наприкінці виходило, що на трудодні селянин отримував 1—2 мішки пшениці, і жили в основному з присадибної ділянки.

Хлібозаготівельна кампанія 1928—1929 рр. відбувалася на Миколаївщині у досить складних умовах. Унаслідок несприятливих кліматичних умов урожай 1928 р. виявився досить низьким. Селяни практично за безцінь здавали майже увесь товарний хліб державі і лише 30 % продавали на ринку, практично не отримували коштів на купівлю за завищеними цінами реманенту, одягу, взуття та інших промислових товарів. За таких умов хліб держава могла заготовити тільки за допомогою примусових заходів.

На одному із засідань Вознесенського райпарткому слухалось питання “Про хлібозаготівлю”, де йшлося: ”Червнева хлібозаготівля проходить катастрофічно слабо. Куркуль веде шалену агітацію і спекулює на наших труднощах, залучаючи на свою сторону середняків і відсталу частину бідноти. Масова роз’яснювальна робота ведеться дуже слабо, що полегшує куркулю і антирадянським елементам вести свою роботу. В доповнення до даних раніше директив райпартком вважає необхідним провести наступне:

1. Партгрупам і уповноваженим слід засвоїти, що без масової роз’яснювальної роботи серед бідноти і середняків, без активної їх підтримки, без організації масової відсічі куркулям і антирадянської агітації, без викриття біднотою темних проявів спекуляції і приховування хлібних надлишків — ми завдання не виконаємо.

2. Відкликати з села всіх райуповноважених.

Покласти відповідальність за організацію заготівель на голів сільрад та партосередків.

3. Зовсім мало виявлено куркульських елементів, спекулюючих хлібом. Робітники, які до цього часу не змогли виявити спекулянтів та переховуючих лишки хліба куркулів — не виконали свого завдання, тому разом з заготівельниками, які відмовляються виявляти хліб у спекулянтів, рахувати їх за куркульських прихильників, усувати з посади й віддавати до суду. Фракції дати директиву про більше вживання 127, 135 статті КК...

8. Звернути увагу на те, щоб складання для притягнення до суду матеріалів відповідало дійсності й були скеровані справді проти заможних селян” [4].

Для того, щоб виконати план закупівлі хліба за твердими цінами, у 1929 р. в області почали застосовувати схвалений Й. Сталіним “уральсько-сибірський” метод хлібозаготівель. Його суть у тому, що план хлібозаготівель надходив зверху до кожного села, а вже потім за рішенням сільських сходів завдання доводили до кожного селянського двору. Того, хто не виконував плану, штрафували у п’ятикратному розмірі вартості визначеного до завдання хліба. Якщо ж і після цього селянин план виконати не міг, його майно описували і продавали з торгів.

На виконання хлібозаготівель спрямована і податкова політика, єдиного сільсько-господарського податку, що накладався на індивідуальні селянські господарства.

Не менш обтяжливим для заможного селянства було і самооподаткування. Закон “Про самооподаткування населення на задоволення його громадських потреб” виданий ВУЦВК 2 січня 1928 р. На відміну від попередніх законодавчих актів про самоподаткування, він мав яскраво виражений класовий характер. Шкала, що визначала грошовий внесок (пай), побудована за принципом зростаючої прогресії залежно від прибутковості господарства. Якщо господарство з прибутком у 200 крб. вносило 1 пай, з прибутком у 600 крб. — 13 паїв, а з прибутком у 1200 крб. — уже 46 паїв. Біднота і частина маломісних середняцьких господарств від самоподаткування звільнялися. Згідно з рішенням хлібозаготівельної комісії політбюро ЦК КП(б)У від 21 лютого 1928 р. місцевим органам влади дозволялось

подавати додаткові пільги з самооподаткування середнякам, але обов'язково за рахунок додаткового оподаткування так званого куркульства [5].

Для того, щоб сплатити сільськогосподарські податки і самооподаткування, заможним господарствам доводилось продавати не тільки зерно, а й частину худоби та реманенту. Для таких господарств було зрозуміло, що шляхом посиленого оподаткування влада фактично взяла курс на експропріацію їх господарств. В одній з резолюцій Очаківського райвиконкому відзначалось:

“...2. Відмітити як негативні явища, які спостережено при проведенні кампанії по самооподаткуванню, — це те, що в населених пунктах, а саме в селах Дмитрівці, Іванівці, Подах та Чижиківцях прийшлося скликати двічі збори селян, щоб добитись певних наслідків по самооподаткуванню. Це треба тлумачити, по-перше, тим, що не було проведено відповідної роботи по самооподаткуванню з боку сільрад та президій сіл, КНС [6].

3. Констатувати, що з боку куркульства проведено відповідну агітаційну роботу проти самооподаткування” [7].

Будь-які спроби протестувати проти примусових методів хлібозаготівлі переслідувалися у кримінальному порядку за статтею 54 Кримінального кодексу УСРР як антирадянська агітація. Такі справи суди розглядали у показовому порядку виїзними сесіями.

У звіті Миколаївського окрвиконкому, надісланому ВУЦВК 2 лютого 1929 р. про примусові методи хлібозаготівлі й наступ на заможних селян, говорилося: ”За час ударної хлібозаготівельної кампанії (січень—червень 1928 року) порушено 80 судових справ проти куркулів села та спекулянтів міста. Проти робітників кооперації за різні порушення та інших громадських організацій порушено справи. Притягнуто до суду 97 чоловік. Засуджені до позбавлення волі 39 чоловік, до примус-робіт і штрафів — 22 чоловіки, умовно — 1 чоловік, інші виправдані. Група хлібних спекулянтів, млинарів органами ДПУ заслана в адміністративному порядку. Що стосується натиску по податковій лінії в період хлібозаготівельної кампанії, особливо за несплату сільгосподатку куркульськими колами села, судові органи розглянули 223 справи, по яких засуджено до позбавлення волі до місяця та примусробіт та штрафів 135 чоловік, від 1 до 3 місяців позбавлено волі 35 чоловік, і більше 3 місяців — 54 чоловіки, виправдано 21 чоловіка”.

Не залишилися поза справами і органи ДПУ. Загони чекістів нищпорили по селах, заарештовували всіх, хто прилюдно сказав хоч слово проти хлібозаготівель. Їх доля вирішувалась через особливі наради при колегії ОДПУ чи колегії ДПУ УСРР.

Нині в обласному управлінні служби безпеки зберігаються сотні тисяч таких справ. Одна з них — про так звану куркульську групу селян-одноосібників села Лиса Гора, нині Первомайського району, Цуріку Івана Степановича, Ляшка Івана Андрійовича, Швидю Андрія Івановича, Шитюка Олексія Герасимовича, Куницького Тимофія Андрійовича, Куницького Івана Андроновича. Їх заарештували за агітацію проти хлібозаготівельної кампанії і колективізації і засудили на 10 років вислання. Після прийняття Конституції СРСР 1936 р. лисогірських хліборобів випустили на волю. Але воля виявилась недовгою. У листопаді 1937 р. їх знову заарештовують. Рішенням трійки НКВС Одеської області від 22 листопада 1937 р. Шитюка О.Г., Куницького Т.А., Ляшко І.А. було засуджено до розстрілу. До 10 років заслання — Цуріку І.С., Швидю А.А., Куницького І.А. Та на волю вийти не вдалося і їм, так як загинули в місцях відбування покарання [8].

Грубе адміністрування щодо селянства під час хлібозаготівель одразу ж погіршило обстановку на селі. Заможнo-середняцькі верстви почали скорочувати посівні площі, розкрадати знаряддя виробництва, забивати худобу, що наносило серйозних економічних збитків. На селі почастишали випадки непокори владі, відкритих селянських хвилювань і заворушень. У звіті окрвиконкому до ВУЦВК “Про опір на селі заходам місцевої влади” йшлося: “Мали місце з боку куркулів терористичні дії. В Снігурівському районі стріляли в уповноваженого райвиборкому, зроблено 4 постріли, але завдяки темряві обійшлося. Випадки розклеювання листівок із закликами до повалення радянської влади: “Геть радянську владу, геть експлуататорів!” [9].

Досвід хлібозаготівель 1928—1929 рр. остаточно переконав Й. Сталіна, що кожна наступна кампанія буде перетворюватись у відкриту конфронтацію з селянством, насамперед із заможнo-середняцькими господарствами, які виробляли основну масу товарного зерна. Оскільки примушувати селян здавати хліб за абсолютно не вигідними для них цінами ставало дедалі важче, Сталін вирішив силою залучити селян — одноосібників у повністю контрольовані державою колективні господарства, а потім за безцінь викачувати з цих господарств хліб у обсязі, потрібному для здійснення амбіційних планів форсованої індустріалізації. Замість тримання курсу на тривале, але добровільне кооперування селянства, він поставив за мету негайну примусову колективізацію сільського господарства шляхом адміністративного насаджування колгоспів. Теоретичне обґрунтування авантюрного, злочинного “великого перелому” на селі зроблене Й. Сталіним у промові на конференції аграрників-марксистів 27 грудня 1929 р. “До питань аграрної політики в СРСР”. У ній наголошувалось, що “Соціалістичне місто може вести за собою дрібно-селянське село не інакше, як насаджуючи на селі колгоспи і радгоспи і перетворюючи село на новий соціалістичний лад”.

Насаджування колгоспів за допомогою позаекономічного примусу основної маси селянства відповідно спровокувало б супротивний опір. Передбачаючи це, Сталін вирішив спершу нанести удар по найміцніших і найсамостійніших елементах селянства — “...від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркульства ми перейшли до політики ліквідації куркульства як класу” [10].

Різка зміна політичного курсу компартії на селі навіть формально не освячена рішеннями партійного з'їзду чи конференції. Цей курс Й. Сталін офіційно провів через низку постанов ВКП(б), серед яких найважливішою є постанова від 5 січня 1930 р. “Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву”. Згідно з постановою, суцільну колективізацію в Україні планувалось завершити восени 1931 р. — навесні 1932 р.

24 лютого 1930 р. С.В. Косіор підписав інструктивний лист ЦК ВКП(б) до місцевих парторганізацій з гаслом “Степ треба цілком колективізувати за час весняної кампанії, а всю Україну — до осені 1930 р.”. Районні власті подекуди виявляли готовність до ще більшого скорочення терміну. Головними виконавцями були рядові комуністи. У Миколаївському окрузі на 1 січня 1930 р. нараховувалось 4 447 членів КПУ і 1 540 кандидатів [11].

20 січня 1930 р. розпочато “ударну роботу” з розкуркулювання в Новоодеському районі. Насамперед заарештували селян, що стояли на обліку, як повстанці проти радянської влади (проти продрозкладки). У 1929 р. 115 селян з матеріалами на кожного відправлені в органи ДПУ. Під час “акції” в деяких розкуркулюваних відбирали речі, навіть продукти.

Частину речей відразу привласнювали працівники комісії з розкуркулення. У Новопетрівці уповноважений Беляєв зібрав актив і влаштував справжній погром у церкві [12].

Без найменшого опору (“зразково”) відбулось розкуркулення у Володимирівському районі (нині частина Казанківського).

Значними темпами розкуркулювали у Вознесенському районі, де на 1 лютого ліквідовано 667 господарств, із них 476 виселено. Розкуркулювали в більшості не селян, що мали великі господарства, а неугодних радянській владі. Наприклад, в Очаківській сільській раді розкуркулено 13 господарств, у них конфісковано 1 свиню, 2 кози, 48 пудів зернових культур і 10 пудів картоплі. В інших сільських радах становище не ліпше. Проаналізувавши можна з упевненістю сказати, що так звані “куркулі” були в основному люди, “неугодні радянській владі” [13].

17 лютого 1930 р. зранку почалися “акції” з розкуркулювання в Новобузькому районі. До висилки намічено 501 особу. Для попередження будь-яких невдоволень сюди своєчасно перекинуті озброєні загони. Дехто з намічених все ж втекли з сіл, їх замінили іншими, що значилися в списках куркулів (із середняків). Читаючи дані про тогочасне становище і порівнявши їх з комуністичною версією, що “селяни цілими селами і районами вступали в колгоспи і змітали з шляху куркулів, звільняючись від куркульської кабали”, мимоволі складається вельми негативне враження про владу [14].

Агітація за колгоспи примітивна, бо самі агітатори не уявляли, що буде робитися далі. Краще не могли придумати, як “Жити одноосібно — значить жити бідно”, чи — “В гурті будете жити, а гуртом і батька добре бити”. А селяни відповідали: “Гуртове — то чортове”. Це не дивно, бо майно не власне, колективне, то який смисл про нього дбати і не дивно, що невдовзі збільшився падіж худоби, внаслідок недбалого зберігання попсувалися фуражні запаси (Олександрівськ, Баштанка, Луб’янськ).

“Суцільну колективізацію мешканці Лисої Гори прийняли вороже. Партійні уповноважені згуртували навколо себе так званих “активістів” (нероб і ледарів), які із задоволенням виконували і в громадянську війну, і в мирний час гасло, кинуте Ленінім, “Грабууй нагробоване!”, змушували людей вступати до колгоспу: “Ти хоч плач, хоч ридай, а заяву в ТСОЗ подай” [15].

Селяни не бажали відмовлятися від власності та передавати її в колгоспи. Лише грубе адміністрування, погрози, облудні обіцянки щасливого й заможного життя змушували їх вступати в колгоспи. Серед селян почалися заворушення.

Події набули загрозливих масштабів, так що ігнорувати їх було неможливо. На початку 1930 р. Сталін виступив у “Правді” зі статтею “Запаморочення від успіхів”, у якій засуджував “перегини”. Головна відповідальність за “викривлення партлінії” покладалася на місцеве керівництво, тому не дивно, що невдовзі послідували чистки парторганізацій. Для будівництва колгоспів почали використовувати інші методи: на людей, що не вступали до колгоспів, почали накладати великі штрафи (під різними приводами), податки. А коли вони вступали до колгоспу, все анулювалося. У закритому листі ЦК ВКП(б) проаналізована ситуація і шляхи виходу з неї, не вжито заходів щодо реалізації цих планів, скоріше, не було бажання чи волі.

Перша колгоспна весна 1930 р. була обіцяючою. В області зібрали непоганий урожай. Кількість колгоспів зростала. Колективізація перетворювалася в комунізацію, що викликало впертий опір селянства. У багатьох районах Миколаївщини, в тому числі в тих, де партійні керівники ще недавно рапортували про намір протягом р. досягти суцільної колективізації, спостерігались антиколгоспні й антирадянські виступи. Навіть у офіційних джерелах писалось: “Хлібозаготівельна кампанія перейшла в справжню війну з селянством”. Але мстили селяни не ініціаторам, а дрібним виконавцям з місцевого активу.

У с. Піски Баштанського району загін селян на чолі із І. Задиракою здійснив напад і тяжко поранив голову артілі “Червоний Жовтень” К. Лященка. Готувалися повстання озброєних селянських груп в Очаківському і Новобузькому районах, проте їх виявили і знешкодили [16].

Деякі активісти, що раніше не відзначилися доброчинністю, намагалися бути справедливими до селян. Іноді порядний активіст, особливо якщо він втратив колишні ілюзії щодо намірів партії, міг дещо зробити, щоб допомогти селу. Багатьох активістів становище спонукало до відкритої непокори. “Одного молодого активіста Олесья Монівая, який працював на заводі А.Марті, направили до с. Мураф Миколаївського округу. Через деякий час він зателефонував керівництву, доповів, що зміг виконати держплан заготівлі м’яса, однак лише ціною людських трупів. Після цього утік із села” [17].

Продрозкладка призводила до широкого зростання кризових явищ. Найістотнішим проявом кризи, що охопила колгоспний лад, була незацікавленість у розвитку господарства. Наприклад, з Очаківського району Наркомзем УСРР отримав таку інформацію: “Десятки гектарів скошеного хліба лежать у валках і псуються під дощем. Скиртувати не почали. У колгоспі “Червона калина” нема жодного валка, щоб колеса трактора не переїхали. З тракторної бригади заявляють: “Хай гине, все одно й це заберуть”.

“У багатьох селах Березнегуватського району мали місце факти штучного форсування темпів колективізації, перекручення лінії партії“. ”У середовищі колгоспників проявляється психологія у безвідповідальному ставленні до громадського майна та худоби, байдужості до всього, що перебувало за межами власного господарства”. Незважаючи на те, що в регіоні отримано непоганий урожай, однією з причин цих явищ у сільському господарстві були насильства над селянами, репресії, грубі адміністративні методи керівництва колгоспами (Новобузький, Миколаївський, Володимирівський, Очаківський райони) [18].

У діяльності місцевих партійних органів були і позитивні елементи. Наприклад, від 23 листопада 1930 р. Миколаївська міська рада ввела в дію постанову про обов’язкове навчання для дітей віком 10—11 років. Але це лише поодинокі факти.

У сільському господарстві, щоб отримати більший прибуток з колгоспів, замість зарплати, увели трудовні. З року в рік колгоспникам нараховували трудовні за роботу в громадському господарстві, але вони змушені виконувати спочатку “першу заповідь” — поставити хліб державі. Хлібозаготівельний план був необмежений і восени для розподілу по трудовнях нічого не залишалось. Тоді колгоспники вдавалися до “саботажу” хлібозаготівель: намагалися приховувати від обліку розміри врожаю, залишали зерно в соломі, щоб потай перемолотити вдруге.

У 1931 р. тривала ліквідація заможних господарств і конфіскація майна селян, які не бажали бути колективізованими. А. Волошина, що жила в с. Білоусівка Вознесенського району, згадує: “У нашому селі близько 200 дворів. Усі мали по парі коней, корову, кілька кіз чи овець. Прийшов зверху план : розкуркулити 5 господарств. А кого ж розкуркулити, коли землі у всіх однаково? Тоді почали вибирати крайніх. У нас була пара коней робочих, і ще кляча, на якій дід їздив до саду. До цього придерлися і розкуркулили” [19].

Приблизно так розкуркулення проходило і в інших селах. У межах сучасної Миколаївщини примусова суцільна колективізація з її ганебною політикою ліквідації “куркульства” як класу в основному завершилася в 1931 р.

Навесні і влітку 1931 р., в області було розкуркулено близько 8 тис. осіб, майже половину з них виселили на Північ. Багато з них, особливо літніх людей, дітей, жінок, загинуло по дорозі.

Слід сказати, що у 1931 р. багато селян-одноосібників та тих, хто працював у колгоспах, відмовилися сіяти і повийжджали в міста. “Наприклад, Кривовид Петро — “куркуль”, у 1930 році використано до нього закон ВУЦВК за невиконання хлібозаготівлі. Сільськогосподарський податок заплатив, від позики й купівлі тракторних акцій відмовився.

У 1931 році податок заплатив — 10 крб. 35 коп., від держпозики — 125 крб. , держстраху — 8 крб. 25 коп., землекористування — 25 крб. заплатити відмовився, живе в м. Миколаєві“.

“Люшпенко Микола — за соцстановищем середняк. У 1930 році за невиконання хлібозаготівлі до нього використаний закон ВУЦВК, конфісковане і продане таке: дім, кінь, 6 стільців. Гроші за продану власність пішли в рахунок погашення штрафу. В 1931 році сільськогосподарський податок не заплатив, сіяти відмовився. В даний момент від землі відмовився і живе в Миколаєві“ [20].

Наприкінці першої п’ятирічки суцільна колективізація на Миколаївщині в основному завершена. Колективні господарства, хоча офіційно й вважалися кооперативними об’єднаннями, насправді такими не були. Селяни-колгоспники, позбавлені права власності на засоби виробництва та усунуті від участі в розподілі наслідків своєї праці, фактично перетворились у найманих робітників. Бюрократичні методи керівництва сільським господарством з боку партійно-державних структур вимагали непомірно роздутої кількості управлінців безпосередньо в самих колгоспах. Голова і члени правління, бригадири, рахівники, обліковці, охоронники, об’їжджчики отримували платню набагато більшу, ніж колгоспники, зайняті на польових роботах.

1. Ленін В.І. *Повне зібрання творів.*-Т. 44.— С. 231. 2. *Державний архів Миколаївської області.* — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 17. 3. *Там само.* -С.532. —Арк. 26. 4. *Там само.* — Ф. 130. — Оп. 1. — Спр. 20. — Арк. 73. 5. *Там само.* — Спр. 504. — С. 61. 6. *Державний архів Миколаївської області.* —Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 17. 7. *Там само.* — Ф. 62. — Спр. 1-а. — Спр. 21. — Арк. 8. 8. *Архів служби безпеки України по Миколаївській області.* — Спр. 2169-с. 9. *ЦДАВО.* — Ф. 1. — Оп. 5. — Спр. 385. — Арк. 94. 10. *Сталін Й.В. Твори.* — К., Політвидав, 1949. — С. 16. 11. *ЦДАГО України.* — Ф. 1. — Оп. 3. — Спр. 385.

— Арк. 267. 12. ДАМО. — Ф. 1. — Спр. 554. — Арк. 202. 13. Там само. — Арк. 165. 14. Там само. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 561. — Арк. 201. 15. Там само. — Спр. 541. — Арк. 62. 16. Там само. — Ф. Р—8. — Оп. 1. — Спр. 184. — Арк. 4. 17. Там само. — Арк. 21. 18. Там само. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 625. — Арк. 24. 19. Там само. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 434. — Арк. 72. 20. Там само. — Арк. 81.

Ю.О. Шульжик, І.В. Огірко

Львівський регіональний інститут державного управління
Української Академії державного управління
при Президентіві України

МЕХАНІЗМИ ГОЛОДОМОРУ ТА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ КІНЦЯ 20-х — ПОЧАТКУ 30-х років

© Шульжик Ю.О., Огірко І.В., 2003

Висвітлено комплекс питань, причини та наслідки трьох голодоморів в Україні, скоєних і утаємничуваних тоталітарною державою СРСР. Пояснюються механізми голодомору та колективізації в Україні кінця 20-х початку 30-х років.

Кілька десятиріч тема голодомору в Україні знаходилася поза увагою дослідників. Офіційно голод не існував [4]. Слова “голод” в науковій літературі радянських часів стосовно голодомору не вживали. У тоталітарній державі СРСР мовилося лише про “неврожай”, “продовольчі утруднення” та хлібозаготівлі⁴.

Українська нація протягом багатьох століть перебувала під владою чужинців, але в цей же час вона була керована національним інстинктом самозбереження. Різні частини національного цілого перебували під владою різних держав із різними правовими системами, різними уявленнями про цінності людини, її права. З XIII століття соціальна структура українського суспільства не мала своїх інституцій: законодавчої влади, армії, правоохоронних органів тощо. Народ під час поневолення прагнув до відновлення своєї державності, намагаючись сформувати свідому, патріотичну українську еліту для формування національних потреб.

Перша згадка про голод в Україні з’явилася у 80-х роках ХХ ст. Так, у 1988 році про голод в Україні розповіли публіцисти А. Аджубей у спогадах про М. Хрущова “Те десять лет” та А. Стреляний в публікації “Последний романтик”. Наступного, 1989 р., зі статтею “Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки” виступив І. Кожукало. А в 1990 р. з’явилася вже ціла низка публікацій А. Перковського та С. Пирожкова: “Демографічні втрати народонаселення Української РСР” [2].

Після Першої світової війни створились сприятливі умови для відновлення української державності.

Асоціацією дослідження Голодоморів в Україні проведена колосальна робота. Її членами та іншими вченими зібрана велика кількість документів, які доводять: на Україні навмисно планувався та здійснювався голодомор з метою приборкати національно-

⁴ Тут і далі витяги з документів, самі документи подаються мовою і стилем оригіналу.